

Stanko Kokole

**BELLORIJEVA BRONASTA STATUETA  
SEDEČEGA MERKURJA  
V ILUSTRIRANIH STARINOSLOVNIH  
TISKIH DO LETA 1757 IN MARMORNI  
NARCIS FRANCESCA ROBBE**

Zahodno od antičnega Herkulanea je bil 3. avgusta 1758 med izkopavanji v velikem peristilu razkošne primestne vile, poimenovane »Villa dei Papiri« (ali tudi »Villa dei Pisoni«), odkrit dobro ohranjen bronasti kip na skali sedečega golega mladeniča, v katerem so, čeprav je izgubil kaducej, ki ga je nekoč držal v levici, takratni *intendenti* brez težav prepoznali grškega boga Hermesa oziroma rimskega Merkurja (sl. 1). Klasična arheologija danes meni, da je ta kvalitetna soha iz sredine 1. stoletja pr. Kr., ki jo hrani neapeljski Museo Archeologico Nazionale (Inv. 5625), bodisi replika nekega izgubljenega poznoklasičnega grškega izvirnika, ki mu je treba motivno poreklo iskati v Lizipovi delavnici ali njenem nasledstvu, bodisi previdneje sklepa, da gre za dokaj svobodno poznohelenistično izpeljanko.<sup>1</sup>

Počivajoči Merkur iz »Ville dei Papiri« (sl. 1) je takoj ob odkritju navdušil poznavalce in se od zadnjih desetletij 18. pa vse do srede 20. stoletja uvrščal med posebno občudovane najdbe iz mest izpod Vezuva.<sup>2</sup> Johann Joachim Winckelmann ni le slučajno že leta 1762 ocenil: »[d]er Mercurius aber, welcher unter allen Statuen zuletzt gefunden worden, ist die schönste unter allen...«.<sup>3</sup> Jacob Burckhardt pa je malo manj kot

<sup>1</sup> E. g. Dimitrios PANDERMALIS, Zum Programm der Statuenausstattung in der Villa dei Papiri, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, LXXXVI, 1971, pp. 173–174, cat. 19; Maria Rita WÓJCIK, *La Villa dei Papiri ad Ercolano: contributo alla ricostruzione dell'ideologia della nobilitas tardorepublicana*, Roma 1986, pp. 120–123; Christopher C. PARSLow, *Rediscovering Antiquity: Karl Weber and the Excavations of Herculaneum, Pompei and Stabiae*, Cambridge 1995, pp. 85–103, spec. pp. 145, 221; Carol C. MATTUSCH (+ Henry LIE), *The Villa dei Papiri at Herculaneum: Life and Afterlife of a Sculpture Collection*, Los Angeles 2005, pp. 216–222 (s starejšo literaturo).

<sup>2</sup> Francis HASKELL, Nicholas PENNY, *Taste and the Antique: The Lure of Classical Sculpture 1500–1900*, New Haven, London 1981, pp. 76–78, 267–269, cat. 62, fig. 159.

<sup>3</sup> Johann Joachim WINCKELMANN, *Sendschreiben von den Herculanischen Entdeckungen* [1762] (edd. Stephanie-Gerrit Bruer, Max Kunze, et al.), Mainz am Rhein 1997

sto let kasneje celo zapisal, da ta figura tako sijajno upodablja sedeče golo moško telo, da bi jo – po njegovem mnenju – odtlej vsi umetniki, ki se bodo spoprijeli s sorodno likovno nalogo, morali vzeti v obzir vsaj z enim pogledom – »[d]ie Kunst wird keine sitzende nackte Jünglingsfigur mehr schaffen, ohne dieses Erzbild wenigstens mit einem Blick zu Rathe zu ziehen...«<sup>4</sup>

Pred dobrim desetletjem sem na mednarodnem simpoziju v Ljubljani, ki je bil posvečen tristoletnici rojstva Francesca Robbe, mimogrede opozoril tudi na mikavno sorodnost med tem bronastim Merkurjem (sl. 1) in sedečim marmornim Narcisom (sl. 4) z gradu Bokalce (Stroblhof), ki je najverjetneje nastal v tridesetih ali štiridesetih letih 18. stoletja za kamnito fontano, ki danes krasi dvorišče ljubljanskega Magistrata.<sup>5</sup> Če namreč Merkurjevo postavo v mislih zrcalno obrnemo, takoj opazimo, da se njuni telesni drži – *mutatis mutandis* – skladata v mnogih pogledih (sl. 1, 4): oba sedita na zgrbančenem skalovju tako, da se z eno roko opirata na izstopajoči izrastek kamnite gmote, ki se je oprijema upognjena dlan; pri obeh je ena noga rahlo privzdignjena in sproščeno upognjena v kolenu, druga pa – ravno nasprotno – energično

(Johann Joachim Winckelmann: Schriften und Nachlaß, II/1), pp. 89 (20), 191, tab. 30. Cf. Carol C. MATTUSCH, Introduction, in: Johann Joachim WINCKELMANN, *Letter and Report on the Discoveries at Herculaneum* (tr., comm. et ed. Carol C. Mattusch), Los Angeles 2011, pp. 39–40, 51–52, 88, 138, fig. 52.

<sup>4</sup> Jacob BURCKHARDT, *Der Cicerone: Eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens*, Basel 1855, p. 432.

<sup>5</sup> Stanko KOKOLE, Francesco Robba and the Classical Tradition: the Case of Narcissus, *Francesco Robba and the Venetian Sculpture of the Eighteenth Century* (Ljubljana, Narodna galerija, 16.–18. 10. 1998, edd. Janez Höfler et al.), Ljubljana 2000, pp. 165–166; osnovni podatki in starejša bibliografija o Narcisovem vodnjaku: *ibid.*, pp. 165, 171–172, nn. 1–4; ključna novejša prispevka o Narcisovem vodnjaku je objavil Matej KLEMENČIČ, *Francesco Robba in baročno kiparstvo med Rimom in Benetkami*, Ljubljana 2000 (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis), pp. 84–85, 157, cat. 31; *Id.*, Robbov vodnjak: zgodba mestnega simbola, *Robbov vodnjak: zgodba mestnega simbola* (Ljubljana, Narodna galerija), Ljubljana 2010 (Knjižnica Narodne galerije, Predstavitve), pp. 29, 33, 37. Sicer so o Narcisovem vodnjaku v zadnjem času pisali še Franci HORVAT, *Sto vodnjakov na Slovenskem*, Ljubljana 2005 (Prešernova koledarska zbirka za leto 2006), pp. 88–89; Metoda KEMPERL, Matej KLEMENČIČ, Igor WEICL, *Baročna Ljubljana*, Ljubljana 2007 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 210), p. 22; Katja ANTLEJ, Vladimir FRAS ZAVRL, The Use of 3D Technologies in Cultural Heritage Communication, *Drugi Mednarodni simpozij »Digitalizacija kulturne baštine Bosne i Hercegovine«: Zbornik radova* (Sarajevo, 17.–18. 5. 2010), Sarajevo 2010, pp. 43–44.



1. *Sedeči Merkur*, bron, 1. stol. pr. Kr., Neapelj, Museo Archeologico Nazionale di Napoli, Inv. 5625 (bakrorez po risbi Nicola Vannija, *Le Antichità di Ercolano esposte*, VI, 1771, p. 121, tab. XXXII [izrez])

iztegnjena naprej, tako da se raskave skale dotika le še s peto stopala. Toda ob isti priložnosti sem tudi izrecno poudaril, da se Robba (sl. 4) nikakor ni mogel neposredno zgledovati po tem konkretnem bronastem kipu (sl. 1), saj je bil odkrit šele po njegovi smrti; sem pa obenem vendarle dopustil možnost, da bi na takò zgledno rešitev, kako v tridimenzionalni plastiki učinkovito poustvariti postavo sedečega mladenciča (sl. 1), lahko zgodnje novoveški kiparji postali pozorni tudi že



2. Francesco Robba, *Narcisov vodnjak*, marmor in apnenec, ok. 1730–1740.  
Ljubljana, Magistrat

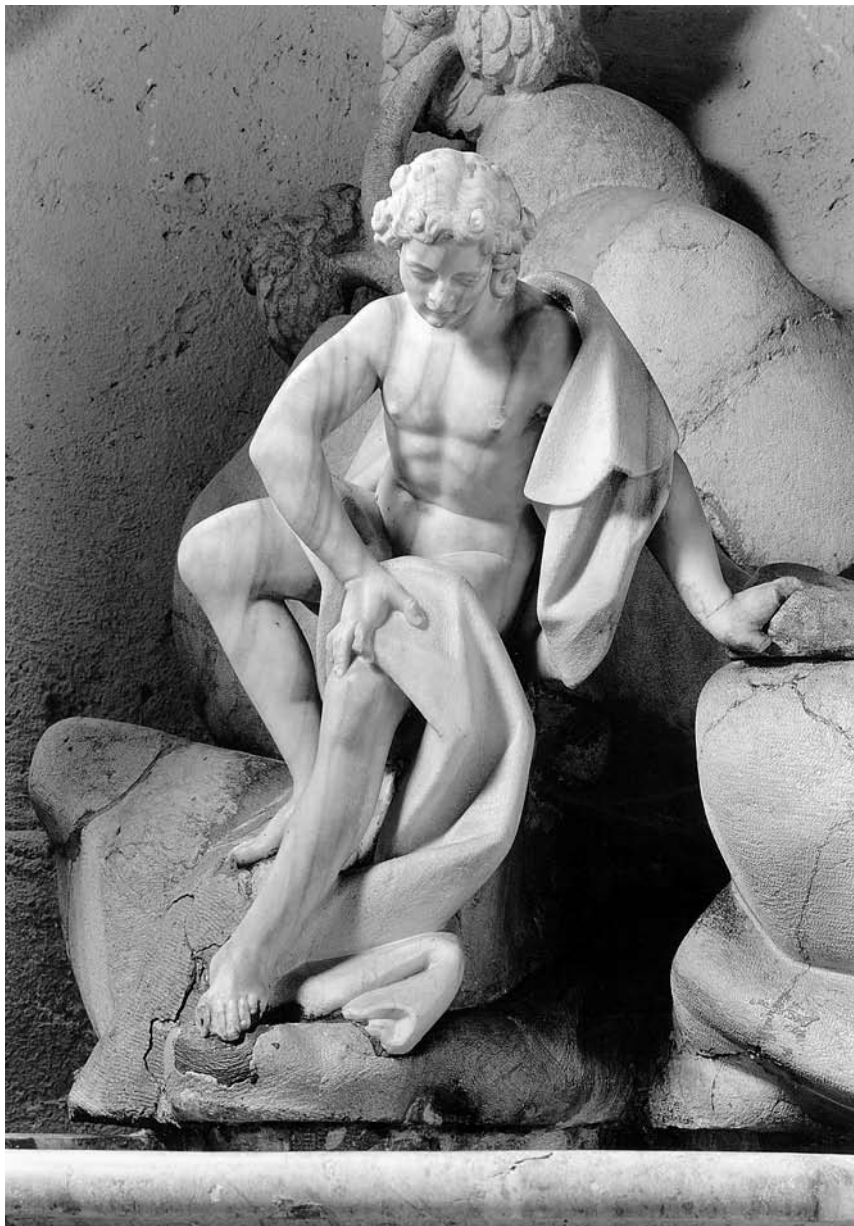


3. *Sedeč Merkur*, bron, 1. ali 2. stol. po Kr., nekoč Berlin, Staatliche Museen, Antiquarium, Inv. Fr. 1833 (po nesigniranem bakrorezu v: L. Beger, *Thesaurus Brandenburgicus selectus*, III, 1701, p. 236)

precej pred letom 1758, v kolikor bi imeli možnost videti kakšno izmed herkulanski tipološko sorodnih antičnih upodobitev na skali počivajočega Merkurja.<sup>6</sup>

Vsaj po poreklu pogojno »lizipovski« figuralni tip, ki vsekakor odmeva tudi v Merkurju iz »Ville dei Papiri« (pri katerem pa je za razliko od vseh ostalih doslej evidentiranih replik in variant drža telesa – *nota*

| <sup>6</sup> KOKOLE 2000, cit. n. 5, pp. 166, 172, n. 10.



4. Francesco Robba, *Narcisov vodnjak*, marmor in apnenec, det., ok. 1730–1740.  
Ljubljana, Magistrat

*bene* – zrcalno obrnjena), je namreč med drugim izpričan tudi v več kot ducatu bronastih statuet, ki sicer povečini datirajo šele iz prvih stoletij po Kr.<sup>7</sup> Zato se mi je zdelo že na ljubljanskem simpoziju vredno omeniti, da je grof Charles Othon Frédéric Jean-Baptiste de Clarac (1777–1847) eno izmed njih, ki jo je v njegovem času hranila pariška Bibliothèque Royale (danes Bibliothèque Nationale, Inv. BB 347), še v prvi polovici predpreteklega stoletja zmotno, a sugestivno identificiral prav kot Narcisa.<sup>8</sup>

Odzivi domače stroke na hipotezo, da bi Robba pri snovanju svojega sedečega Narcisa vsaj posredno utegnil izhajati iz prepoznavne antične upodobitvene paradigme, so bili različni.

V obsežni oceni ljubljanskega simpozija je Damjan Prelovšek tovrstnemu iskanju konkretnjših likovnih pobud, ki ga je žal napačno razumel kot »iskanje možnih predlog za vsako ceno« in ga zmotno poistovetil z »zmanjševanjem pomena invencije«, implicitno oporekel interpretativno relevantnost, saj naj bi tudi za ustrezno umetnostno-zgodovinsko ovrednotenje edine ohranjene mojstrove umetnine z mi-

<sup>7</sup> E. g. Margarete BIEBER, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York 1961<sup>2</sup>, pp. 106–107; Luigi BESCHI, *I bronzetti romani di Montorio Veronese*, Venezia 1962 (Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Memorie, Classe di scienze morali e lettere, 33, fasc. 2), pp. 31–60, spec. pp. 43–48, cat. I–XV (cf. ID., Una nota in margine al »Mercurio di Montorio«, *Actes des III<sup>es</sup> journées internationales consacrées à l'étude des bronzes romains: Bruxelles-Mariemont, 27–29 mai 1974* (= *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire / Bulletin van de Koninklijke Musea voor kunst en geschiedenis*, 6. ser., XLVI, 1974 [1977], pp. 171–183); Gérard SIEBERT, s. v. Hermes, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, V/1, Zürich, München 1990, pp. 369–370, cat. 961–968; *Lisippo: L'Arte e la fortuna* (Roma, Palazzo delle Esposizioni, 1995, edd. Paolo Moreno et al.), Milano 1995, pp. 130–139, 402–404, cat. 6.18.2.

<sup>8</sup> Charles Othon Frédéric Jean-Baptiste, Comte de CLARAC, *Musée de Sculpture Antique et Moderne*, IV, Paris 1836–1837, p. 68, cat. 1282, tab. 590; de Claracovo razlago je sprejel tudi še Friedrich WIESELER, *Narkissos: Eine kunstmythologische Abhandlung nebst einem Anhang über die Narcissen und ihre Beziehung im Leben, Mythos und Cultus der Griechen*, Göttingen 1856, pp. 34–35, tab. IV, fig. 13 (ilustracija je objavljena tudi pri KOKOLE 2000, cit. n. 5, p. 168, fig. 4); že v osemdesetih letih 19. stoletja je bila – preden so v njej prepoznali Merkurja – ista statueta hipotetično identificirana tudi kot Kefal: Ernest BABELON, *Le Cabinet des antiques a la Bibliothèque Nationale: choix des principaux monuments de l'antiquité, du Moyen-Age & de la Renaissance conservés au Département des médailles et antiques de la Bibliothèque Nationale*, I, Paris 1887, pp. 9–10; *ibid.*, II, tab. III. Cf. Ernest BABELON, Adrien BLANCHET, *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque nationale: publié sous les auspices de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, Paris 1895, p. 154, cat. 347.

tološko tematiko povsem zadostovalo vzporejanje bokalškega Narcisa z nekaterimi vsem znanimi deli visoko- in poznozbaročnega italijanskega kiparstva (predvsem seveda v bogatem opusu Gianlorenza Berninija).<sup>9</sup> Ob dejstvu, da je prav v kulturnih metropolah Apeninskega polotoka, kjer se je rojeni Benečan Robba šolal pri Toskancu Pietru Baratti (kar je v svojem prodornem članku iz leta 1980 eksemplarično dokazal ravnó Prelovšek), zavzeto preučevanje in zavestno kreativno posnemanje antičnih zgledov ne le izrecno izpričano kot eden izmed temeljnih postulatov umetnostne teorije *Sei-* in *Settecenta*, ampak pogosto potrjeno tudi »v praksi«, bi Prelovškovo odklanjanje Robbovega morebitnega ustvarjalnega (čeprav morda le posrednega) soočenja z dediščino klasične antike terjalo metodološko trdnejšo utemeljitev.<sup>10</sup>

Danes vodilni slovenski poznavalec Robbovega opusa, Matej Klemenčič, je po drugi strani že v svoji doktorski disertaciji iz leta 2000 logično podčrtal dejstvo, da v simpozijemskem prispevku o Narcisovem vodnjaku nisem »mogel ugotoviti, da je bila« kakšna antična statuetta golega sedečega Merkurja »znana že v zgodnjem 18. stoletju ...«. <sup>11</sup> Tudi v nedavno objavljeni študiji, ki je izšla v Robbovem vodnjaku posvečenem razstavnem katalogu Narodne galerije, je zato še enkrat – in

<sup>9</sup> Damjan PRELOVŠEK, Ob Robbovem simpoziju v Ljubljani, *Acta historiae artis Slovenica*, V, 2000, p. 228.

<sup>10</sup> Damjan PRELOVŠEK, Šolanje kiparja Francesca Robba, *Kronika*, XXVIII, 1980, pp. 107–111. Med številnimi razpravami o percepciji in recepciji normativnih antičnih zgledov v 17. in 18. stoletju naj na tem mestu zadostuje le opozorilo na nekaj temeljnih študij in sintetičnih prikazov; e. g. Rudolf WITTKOWER, The Role of Classical Models in Bernini's and Poussin's Preparatory Work, *Studies in Western Art: Acts of the Twentieth International Congress of the History of Art: New York, September 7–12, 1961* (ed. Ida E. Rubin), III, Princeton 1963, pp. 41–50; Gerald HERES, Winkelmann, Bernini, Bellori: Betrachtungen zur »Nachahmung der Alten«, *Forschungen und Berichte: Staatliche Museen zu Berlin*, XIX, 1979, pp. 9–16; HASKELL, PENNY 1981, cit. n. 2, pp. 16–98 et passim (s starejšo literaturo); *Antikenrezeption im Hochbarock* (edd. Herbert Beck, Sabine Schulze), Berlin 1989 (Schriften des Liebighauses); Jennifer MONTAGU, *Roman Baroque Sculpture: The Industry of Art*, New Haven, London 1989, pp. 151–172; Henning WREDE, L'Antico nel Seicento, *L'Ida del bello: Viaggio per Roma nel Seicento con Giovanni Pietro Bellori* (Roma, Palazzo delle Esposizioni ed ex Teatro dei Dioscuri, 29 marzo–26 giugno 2000; edd. Evelina Borea, Carlo Gasparri et al.), I, Roma 2000, pp. 7–15; Maria Grazia PICOZZI, »Nobilis opera«: la selezione della scultura antica, *ibid.*, pp. 25–38; *Imitatio als Transformation: Theorie und Praxis der Antikennachahmung in der frühen Neuzeit* (edd. Ursula Rombach, Peter Seiler), Petersberg 2012 (s starejšo literaturo).

<sup>11</sup> KLEMENČIČ 2000, cit. n. 5, p. 85.



ponovno povsem upravičeno – pripomnil, da za »nobeno od številnih obstoječih manjših replik antičnega izvora ... zaenkrat še ni dokazano,« da bi jo poznali za časa Robbovega življenja.<sup>12</sup>

Prav takšnemu – za boljše razumevanje ustvarjalnega potenciala in izobrazbenega obzorja vodilnega ljubljanskega baročnega kiparja vse prej kot nepomembnemu – »dokaznemu postopku« je posvečen ta kratki prispevek.

Zato da bi ugotovili, katero izmed tipološko primerljivih antičnih upodobitev bi utegnili že pred odkritjem bronastega Merkurja v »Villa dei Papiri« poznati baročni starinoslovci (in torej vsaj posredno tudi njihovi sodobniki med likovnimi umetniki), se najprej osredotočimo na učeni komentar, ki so ga neimenovani člani *Academiae Herculaneensis* (ustanovljene leta 1755 prav zato, da bo v tisku predstavila herkulanske najdbe) objavili ob štirih celostranskih reprodukcijah tega kipa, ki so bile skrbno vrezane v baker po natančnih risbah Nicola Vannija (sl. 1) za šesti zvezek monumentalnega, *sub auspiciis* neapeljskega (in od leta 1759 tudi španskega) kralja Karla III., natisnjenega korpusa s skupnim naslovom *Le Antichità di Ercolano esposte*.<sup>13</sup>

Že v drugi opombi te za elokventne neapeljske erudite poznega *Settecenta* značilne kratke razprave preberemo, da bronasti mladenič, o katerem teče beseda (sl. 1), vsekakor predstavlja »un Mercurio, colle ali a' piedi, ... seduto sopra un gran masso, quasi in atto di riposare«,

<sup>12</sup> KLEMENČIČ 2010, cit. n. 5, p. 33.

<sup>13</sup> *De' bronzi di Ercolano e contorni incisi con qualche spiegazione tomo secondo: statue*, Napoli: nella Regia stamperia, MDCCLXXI (Delle Antichità di Ercolano tomo sesto, o sia secondo de' bronzi), pp. 113–121, tab. XXIX–XXXII. Cf. e. g. Denise KASPAR, *Felix urbium restitutio: »Le antichità di Ercolano« zwischen Museum und Öffentlichkeit, Antikensammlungen im 18. Jahrhundert* (edd. Herbert Beck, et al.) Frankfurt a. M. 1978 (Frankfurter Forschungen zur Kunst, 9), pp. 21–29; Vincenzo TROMBETTA, L'edizione de »Le antichità di Ercolano esposte«, *Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle arti, Napoli*, LIX, 1984, pp. 151–172; Ulrico PANNUTI, Incisori e disegnatori della stamperia reale di Napoli nel secolo XVIII: la pubblicazione delle Antichità di Ercolano, *Xenia antiqua*, IX, 2000, pp. 151–178; Ulrico PANNUTI, Incisori e disegnatori della Stamperia Reale di Napoli nel secolo XVIII: la pubblicazione delle »Antichità di Ercolano«, *Per la storia della tipografia napoletana nei secoli XV–XVIII* (Napoli, 16–17. 12. 2005, ed. Antonio Garzya), Napoli 2006 (Quaderni dell'Accademia Pontaniana, 44), pp. 267–278; Maria Gabriella MANSI, Libri del re: »le antichità di Ercolano esposte«, *Herculaneum Museum: laboratorio sull'antico nella Reggia di Portici* (edd. Renata Cantilena, Annalisa Porzio), Napoli 2008, pp. 115–145.

saj si je podoben kip, ki brez kančka dvoma predstavlja prav tega urnega boga, mogoče ogledati »presso Begero *Thes. Brand. To. III. P. 326 ...*«. <sup>14</sup>

Pisci spremnega besedila za *Antichità di Ercolano* se na tem mestu očitno sklicujejo na razkošno ilustrirani *Thesaurus Brandenburgicus selectus*, ki ga je med letoma 1696 in 1701 v treh zvezkih izdal takratni dvorni bibliotekar, numizmatik in *consiliarius ab antiquitatibus* brandenburškega volilnega kneza Friderika III., Lorenz Beger (1653–1705).<sup>15</sup> Določneje gre za tretji volumen, ki ga je berlinski dvorni *antiquarius* svojemu vladarju prikladno posvetil ob njegovem pompozem kronanju za prvega pruskega kralja leta 1701, v njem pa je posebno skrbno obravnaval tudi nekatera izbrana kiparska dela iz zbirke novopotrjenega severnoevropskega suverena.<sup>16</sup> Še v tretji četrtini 18. stoletja so torej neimenovani *academici Herculanenses* svojo ikonografsko argumentacijo oprli predvsem na bronasti kipec sedečega Merkurja, ki so ga vse do konca druge svetovne vojne hranili berlinski Staatliche Museen (Antiquarium, Inv. Fr. 1833 [stara inventarna številka: B. a. IX. a. 1.]).<sup>17</sup> Toda ključnega pomena pri iskanju

<sup>14</sup> *De' bronzi di Ercolano* 1771, cit. n. 13, p. 113, n. 2: »... ma vedersi presso Begero *Thes. Brand. To. III. P. 326*. una statua simile, seduta anche sopra una rupe co' soli *talari*, e con una *borsa* in mano, la quale non può convenire certamente a Perseo, par che tolga ogni dubbio, e confermi il nostro bronzo per un *Mercurio ...*; cf. *ibid.*, p. 113, n. 5.: »... Nel *Tesoro Brandenburgico* To. III oltre la detta statua simile alla nostra ...«.

<sup>15</sup> Pomen Begerjevih prizadevanj v kontekstu zgodovine vladarskih zbirk baročne dobe je predstavil Henning WREDE, *Cunctorum splendor ab uno: Archäologie, Antikensammlungen und antikisierende Ausstattungen in Nepotismus und Absolutismus*, Stendal 2000 (Schriften der Winckelmann-Gesellschaft, 8); cf. infra, n. 19.

<sup>16</sup> [Lorenz BEGER,] *Thesauri regii et electoralis Brandenburgici volumen tertium: continens antiquorum numismatum et gemmarum, quae Cimeliarchio Regio-Electoralis Brandenburgico nuper accessere, rariora: Ut & supellectilem antiquariam uberrimam, id est Statuas, Thoraces, Clypeos, Imagines iam Deorum, quam Regum & Illustrium: Item Vasa & Instrumenta varia, eaque inter, fibulas, Lampadas, Urnas: quorum pleraque cum Museo Belloriano, quaedam & aliunde coemta sunt, Dialogo illustrata à Laurentio Begero, Serenissimi & Potentissimi Regis Prussiae et Electoris Brandenburgici Consiliario ab Antiquitatibus & Bibliotheca*. Coloniae Marchicae [=Berlin]: Impressit Ulricus Liebpertus, Typographus Regius & Electoralis Brandenburgicus [1701], pp. 236–237. Posebej o tretjem zvezku »Brandenburškega zaklada« piše e.g. Sepp-Gustav GRÖSCHEL, Lorenz Beger, *Thesaurus Brandenburgicus Selectus III*, *Archäologie am Hofe Friedrichs III./L.: Übersetzungen und Interpretation, Jahrbuch der Berliner Museen*, XXIV, 1982, pp. 227–245.

<sup>17</sup> Ernst Heinrich TOELKEN, *Königliche Museen: Leitfaden für die Sammlung antiker Metal-Arbeiten*, Berlin 1850, p. 18, cat. 69; C[arl] FRIEDERICH, *Berlins antike Bildwer-*

odgovora na vprašanje, če bi lahko že v prvi polovici *Settecenta* upodabljači umetniki poznali upodobitveni tip golega na skali počivajočega Merkurja, je dejstvo, da Begerjev *Thesaurus* ne vsebuje le elegantnega latinskega dialoga o tej statueti, ampak tudi bakrorez, v katerem je *Mercurius in promontorio sedens*, o katerem teče beseda, tudi reproduciran (sl. 3).<sup>18</sup>

Upodobitveni tip sedečega golega Merkurja, ki ga zastopa leta 1758 odkriti kip iz »Ville dei Papiri« (sl. 1), je bil torej po zaslugi dokaj natančne, čeprav likovno vse prej kot vrhunske reproduktivne grafike vsaj teoretično dostopen že od leta 1701, zato ne kaže povsem zavreči možnosti, da bi se – čeprav morebiti le preko še neznanega posrednika – z njim seznanil tudi od leta 1721 v Ljubljani udomačeni beneški kipar. Konec koncev je dopustno tudi sklepanje, da bi Robbo lahko na tak grafični list (sl. 3) opozoril kdo izmed njegovih bolj razgledanih naročnikov iz vrst kranjskega plemstva; ni namreč izključeno, da bi prestižni *Thesaurus Brandenburgicus* vendarle dovolj zgodaj zašel tudi v kakšno petičnejšo aristokratsko biblioteko na južni strani Alp, saj se je nedvomno uvrščal med najbolj opazne dosežke baročne učenosti o antičnih starožitnostih v Svetem rimskem cesarstvu nemške narodnosti, v sklop katerega je seveda sodila tudi – tedaj trdno habsburška dežela – Vojvodina Kranjska.<sup>19</sup>

Še več, Begerjeva objava izbranih muzealij iz pruskega dvornega »kabineta antikvitet« ni edina ilustrirana knjižna izdaja, s pomočjo katere bi se lahko pripadnik Robbove generacije seznanil z v Berlinu hranjenim kipcem (sl. 3). Slabi dve desetletji po izidu zadnjega zvezka

ke. II: *Geräte und Bronzen im Alten Museum*, Düsseldorf 1871, p. 390, cat. 1833; Salomon REINACH, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, II/1, Paris 1908<sup>2</sup>, tab. 168, fig. 3; Karl Anton NEUGEBAUER, *Staatliche Museen zu Berlin: Führer durch das Antiquarium, I: Bronzen*, Berlin, Leipzig 1924, p. 27; BESCH 1962, cit. n. 7, pp. 45–46, no. 9, n. 54. Dodatna literatura o tej statueti je navedena infra, n. 24.

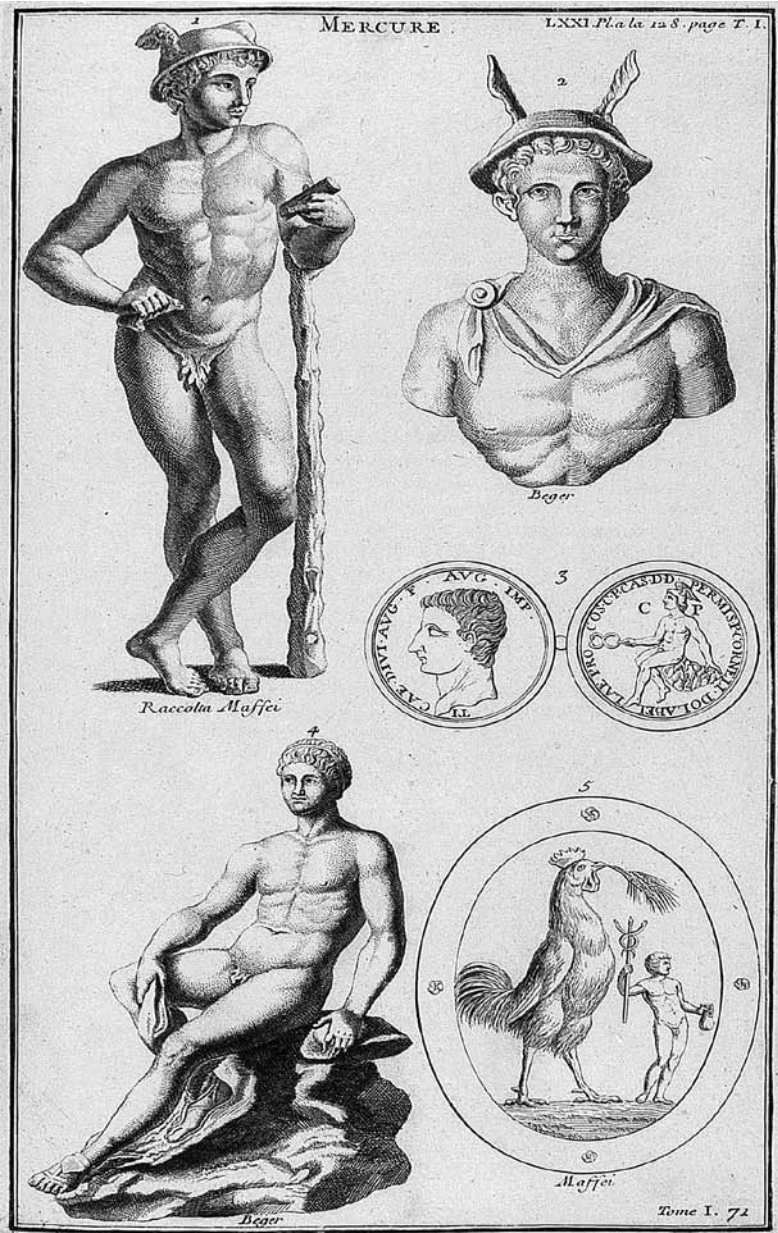
<sup>18</sup> BEGER 1701, cit. n. 16, p. 236 (grafični list ni niti signiran niti označen z imenom rezca; v desnem spodnjem kotu je bil v bakreno ploščo vrezan le pripis *Ex aere* – opozorilo, da je bil upodobljeni kipec ulit iz bronu).

<sup>19</sup> Novejša dognanja in vso relevantno starejšo bibliografijo o Begerjevem »Brandenburškemu zakladu« in njegovi recepciji prinaša simpoziji zbornik *300 Jahre »Thesaurus Brandenburgicus«: Archäologie, Antikensammlungen und antikisierende Residenzausstattungen im Barock, Akten des Internationalen Kolloquiums, Schloss Blankensee, 30. 9.–2. 1[0]. 2000* (edd. Henning Wrede, Max Kunze), München 2006 (Cyriacus: Studien zur Rezeption der Antike, 2), spec. pp. 83–152.

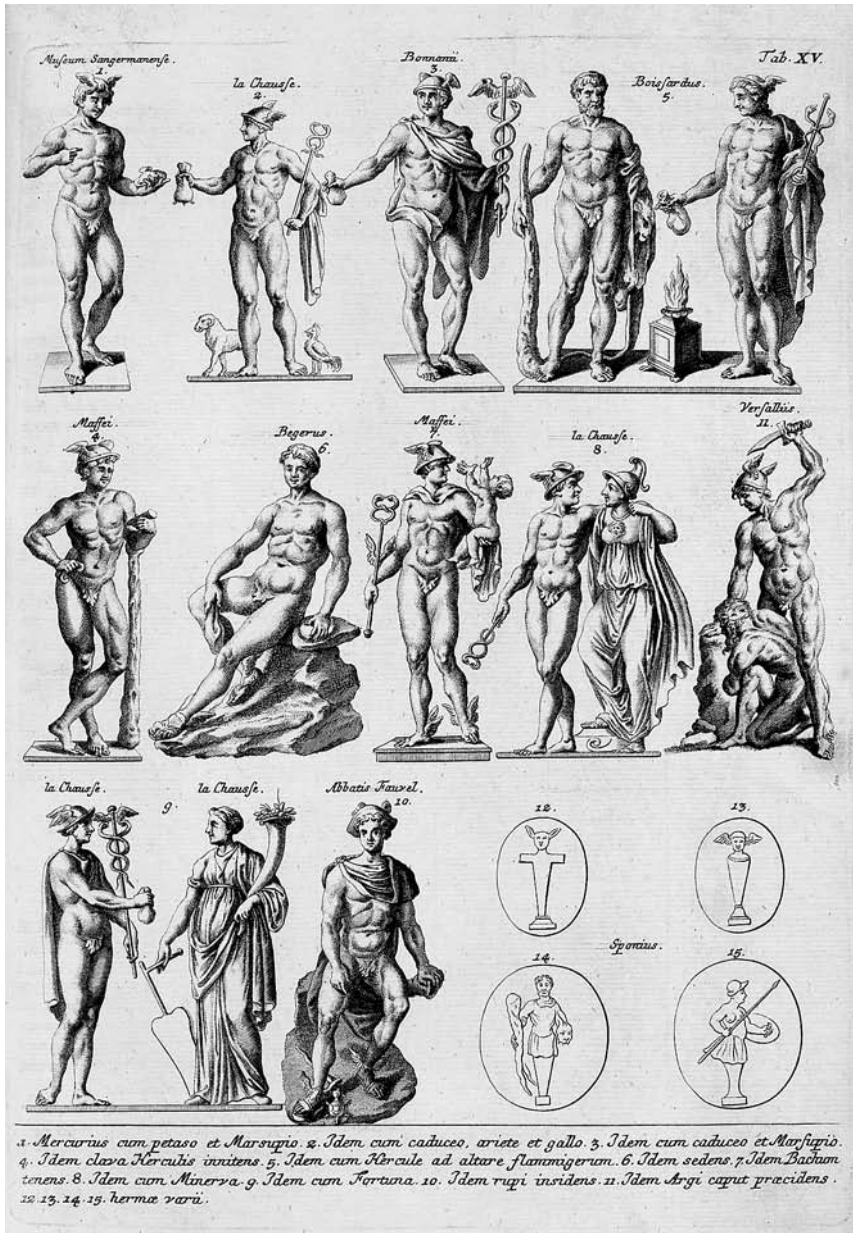
»brandenburškega zaklada« se prav ta sedeči Merkur »zopet pojavi v tisku« – tokrat nanj naletimo v najobsežnejši in najbogateje ilustrirani pozno-baročni enciklopediji antične materialne kulture, ki jo je pod naslovom *Antiquité Expliquée et représentée en figures* pripravil sloviti francoski učenjak in vodilni »mavrinec«, pater Bernard de Montfaucon (1655–1741). V prvem, grškim in rimskim božanstvom posvečenem volumnu, ki je izšel v Parizu leta 1719 (in je bil z nekaj dopolnili in popravki ponatisnjen že leta 1722), ne preberemo le lakoničnega opozorila o redkosti grško-rimskih upodobitev sedečega Merkurja, ampak si lahko ogledamo tudi spremno ilustracijo (sl. 5), ki ji je kot predloga nedvomno botroval prav pri Begerju objavljeni bakrorez berlinske statuete (sl. 3).<sup>20</sup>

Montfauconova *Antiquité Expliquée* je bila v prvi polovici 18. stoletja ne le najbolj zajetna, ampak tudi najpogosteje konzultirana enciklopedija grško-rimskih starožitnosti. Ker je v njej med drugim upodobljen tudi na skali sedeči bronasti Merkur (sl. 5), se verjetnost, da bi lahko nanj postali pozorni ne le akademsko izobraženi bralci, ampak

<sup>20</sup> [Bernard de MONTEFAUCON,] *L'Antiquité expliquée et représentée en figures, tome premier: Les Dieux des Grecs & des Romains, première partie: Les Dieux du premier, du second & du troisième rang, selon l'ordre du temps*, A Paris: Chez Florentin Delaulne, Hilaire Foucault, Michel Clousier, Jean-Geoffroy Nyon, Etienne Ganeau, Nicolas Gosselin, et Pierre-François Giffart, MDCCXIX, p. 128, tab. LXXI, fig. 4; ID., *L'Antiquité expliquée et représentée en figures, tome premier: Les Dieux des Grecs & des Romains, première partie: Les Dieux du premier, du second & du troisième rang, selon l'ordre du temps ... seconde édition, revue et corrigée*, A Paris: Chez Florentin Delaulne, La veuve d'Hilaire Foucault, Michel Clousier, Jean-Geoffroy Nyon, Etienne Ganeau, Nicolas Gosselin, et Pierre-François Giffart, MDCCXXII, p. 128, tab. LXXI, fig. 4. O tem monumentalnem enciklopedičnem delu in njegovem avtorju cf. e. g. Jean-Yves BORIAUD, Bernard de Montfaucon, *L'Antiquité expliquée et représentée en figures, L'Antiquité gréco-romaine vue par le siècle des Lumières* (ed. Raymond Chevalier), Tours 1987 (Caesarodunum bis, 22), pp. 13–22; *Dom Bernard de Montfaucon: actes du colloque de Carcassonne, octobre 1996* (edd. Daniel-Odon Hurel, Raymond Rogé), I–II, Saint-Wandrille-Rançon 1998 (Bibliothèque bénédictine, 4); Elena VAIANI, *L'Antiquité expliquée di Bernard de Montfaucon: metodi e strumenti dell'antiquaria settecentesca, Dell'antiquaria e dei suoi metodi: Atti delle giornate di studio* (ed. Elena Vaiani), Pisa 2001 (Annali della Scuola Normale Superiore, Quaderni, VI/2, 1998 [2001]), pp. 155–175; EAD., *L'Antiquité Expliquée di Montfaucon in Monumenta Rariora: aspetti della gestione informatica di un'opera enciclopedica, Le statue, le stampe, l'informatica: il progetto Monumenta rariora sulla fortuna della statuaria antica nei repertori a stampa, secc. XVI–XVIII* (edd. Sonia Maffei, Salvatore Settis), Pisa 2003 (Centro di Ricerche Informatiche per i Beni Culturali, Quaderni, 11), pp. 93–111.



5. B. de Montfaucon, *Antiquité Expliquée et représentée en figures*, I, 1719, tab. LXXI



6. B. de Montfaucon, J. J. Schatz, *Antiquitates Graecae et Romanae*, 1757, tab. XV

tudi kiparji in slikarji, bistveno poveča. Na to nenazadnje namiguje tudi podatek, da je bil kipec iz zbirke pruskega kralja ne le omenjen, ampak ponovno tudi upodobljen celo še v močno okrajšani priročni izdaji iz leta 1757 (sl. 6), ki jo je po monumentalni pariški *editio maior* priredil – in *expressis verbis* »šolajoči mladini« namenil – takratni ravnatelj strasbourške humanistične gimnazije Johann Jacob Schatz (1691–1760).<sup>21</sup>

Seveda skorajda ni nobene možnosti, da bi okleščena (in cenovno nedvomno mnogo dostopnejša) Schatzova priredba dosegla Robbovo delavnico že pred mojstrovo smrtjo, čeprav je izšla v bližnjem knjigotrškem središču srednje Evrope – Nürnbergu. Toda kljub temu ne kaže prezreti, da je sočasno prav tam za istega založnika dotiskana nemška različica Schatzovega kompendija to delo že na naslovnici celo izrecno razglašala za tisti priročnik, ki »ne bo ugajal le študentom, ampak tudi slikarjem, kiparjem, bakrorezcem, zlatarjem in srebrarjem, kakor tudi preostalim takšnim ustvarjalcem«.<sup>22</sup> Poleg dvanajstih drugih upodobitev Merkurja se je torej med likovnim umetnikom »priporočane« ikonografske paradigme sredi 18. stoletja uvrščal tudi naš sedeči goli Merkur (sl. 6).

Ker se berlinska bronasta statueta že pred letom 1757 dvakrat (sl. 3, 5) – če upoštevamo ponatis prvega zvezka *Antiquité Expliquée* iz leta 1722 pa celo kar trikrat – pojavi v ilustriranih starinoslovnih kompendijih (in ker ni izključeno, da bi se tovrstne reprodukcije lahko

<sup>21</sup> [Bernard de MONTEFAUCON,] *Antiquitates Graecae et Romanae: a viro maxime reverendo ac doctissimo D[omi]n[o] Bernardo de Montfaucon pluribus olim voluminibus explanatae et schematibus illustratae, nunc autem ad commodiorem studiosae iuventutis usum in compendium redactae et figuris aeneis forma minori exornatae a M[agistro] Iohanne Iacobo Schatzio Argentinensi, gymnasii patrii gymnasiarcha et universitatis bibliothecario . . .* [Nürnberg:] Impensis Georgii Lichtenstegeri, Chalcographi Norimbergensis, Typis Fleischmannianis, MDCCLVII, p. 34, tab. XV, fig. 6.

<sup>22</sup> [Bernard de MONTEFAUCON,] *Griechische und Römische Alterthümer, welche der berühmte P[ater] Montfaucon ehemals samt den dazu gehörenden Supplementen in zehn Bänden in Folio, an das Licht gestellt hat, Nicht nur den Studierenden zu Gefallen, sondern auch den Malern, Bildhauern, Kupferstechern, Gold- und Silber-Schmieden, wie auch andern dergleichen Künstlern, zu einem nützlichen Gebrauch, Auszugsweise, in die Kürze und das Kleine gebracht, und in Deutscher Sprache herausgegeben von M[agister] Johann Jacob Schatzten...*, Nürnberg: In Verlag Georg Lichtenstegers, Kupferstechers, Gedruckt mit Fleischmannischen Schriften, MDCCLVII, p. 41, tab. XV, fig. 6.

med kiparji in slikarji širile tudi ločeno kot posamični grafični listi), jo vsekakor velja ohraniti v razvidu tistih potencialnih vzorov, ki bi utegnili Francescu Robbi služiti kot dobrodošlo izhodišče za njegovo umetniško polnovredno – v marsikaterem pogledu celo presenetljivo izvirno – upodobitev bajke o Narcisu (sl. 2, 4).<sup>23</sup>

Če navsezadnje pri presojanju možnosti za zgodnejšo recepcijo upodobitvenega tipa golega na skali sedečega Merkurja v baročnem obdobju upoštevamo še doslej zbrana pričevanja o lastništvu po dose-danjih spoznanjih sodeč ključnega bronastega kipca (sl. 3), preden je leta 1698 prispel v Berlin, se namreč kar samo od sebe zastavi vprašanje, ali ne bi lahko prav nanj nekateri slikarji in kiparji, zlasti v Italiji, postali pozorni že vsaj eno ali dve generaciji pred Robbovo. Od leta 1659 dalje je namreč to malo plastiko – ki je bila kmalu po letu 1677 v rokopisnem inventarju, ki ga je nedavno objavila Elena Vaiani, zgovorno opisana kot »*statuetta di Mercurio nudo, sedente sopra un sasso con fascia in capo alla greca*« – v svoji zasebni zbirki v Rimu hranil nihče drug kot Giovanni Pietro Bellori (1613–1696).<sup>24</sup> Več desetletij je bil torej njen lastnik znameniti erudit in esteta, ki ga klasična arheologija nikoli ni mogla docela pozabiti, saj je sodil med najbolj pronicljive antikvarije svoje dobe; v nič manj trajnem spominu pa ga ohranja tudi umetnostna zgodovina, saj kot pisec slovitih *Vite dei Pittori, Scultori ed Architetti Moderni* iz leta 1672 ni le nesporno sodil med

<sup>23</sup> KLEMENČIČ 2000, cit. n. 5, p. 85, tab. XXI, figg. c–e. O možnih odzivih kiparja in njegovega ciljnega občinstva na pripovedno vsebino bajke o Narcisu sem pisal na drugem mestu: KOKOLE 2000, cit. n. 5, pp. 166–171.

<sup>24</sup> Gerald HERES, Die Sammlung Bellori: Antikenbesitz eines Archäologen des 17. Jahrhunderts, *Etudes et Travaux – Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences*, X, 1977 (1979), pp. 25–26, 33, tab. III, fig. 4; Id., Die römischen Bronzen der Sammlung Bellori, in: *Bronzes hellénistiques et romains: Tradition et renouveau. Actes du V<sup>e</sup> Colloque international sur les bronzes antiques, Lausanne, 8–13 mai 1978*, Lausanne 1979 (Cahiers d'archéologie romande, 17), p. 211, tab. 118, fig. 2; Elena VAIANI, Le antichità di Giovan Pietro Bellori: storia e fortuna di una collezione, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia*, 4. ser., VI/1, 2002 (2006), pp. 102, 122, 139, n. 216. Sintetično predstavitev Bellorija kot zbiralca je za njemu posvečeni temeljni znanstveni katalog iz leta 2000 pripravil Gerald HERES, Bellori collezionista: il Museum Bellorianum, *L'Idea del bello: Viaggio per Roma nel Seicento con Giovanni Pietro Bellori* (Roma, Palazzo delle Esposizioni ed ex Teatro dei Dioscuri, 29 marzo–26 giugno 2000; edd. Evelina Borea, Carlo Gasparri et al.), II, Roma 2000, pp. 499–502.



vodilne umetnostne biografje zrelega Seicenta, ampak je bil – kot se je pregnantno izrazil pokojni profesor Luc Menaše – tudi »najtehtnejši teoretik v XVII. st[oletju], ki je prvi povsem nedvomno razglasil gr[ško] antiko za vrh um[etnostnega] razvoja«. <sup>25</sup>

Viri ilustracij: Fototeka Oddelka za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, © Miran Kambič (sl. 2, 4), po starejših publikacijah (sl. 1, 3, 5, 6)

<sup>25</sup> LUC MENAŠE, *Evropski umetnostnozgodovinski leksikon*, Ljubljana 1971, col. 179 (z odbrano starejšo literaturo); cf. CHARLES DEMPSEY, The Greek Style and the Prehistory of Neoclassicism, *Pietro Testa: 1612–1650. Prints and Drawings* (Philadelphia, PA, Philadelphia Museum of Art, 1988, ed. Elizabeth Cropper), Philadelphia 1988, pp. XXXVII–LXV; CHARLES DEMPSEY, ELIZABETH CROPPER, *Nicholas Poussin: Friendship and the Love of Painting*, Princeton 1996, pp. 23–63; ELIZABETH CROPPER, s. v. Bellori, Giovanni, *An Encyclopedia of the History of Classical Archaeology* (ed. Nancy Thomson de Grummond), I, London, Chicago, 1996, pp. 140–142 (z odbrano starejšo literaturo). Splošno o Belloriju cf. e. g. *Art History in the Age of Bellori: Scholarship and Cultural Politics in Seventeenth-Century Rome* (edd. Janis Bell, Thomas Willette), Cambridge 2002; TOMASO MONTANARI, Introduction, *Giovan Pietro Bellori - The Lives of the Modern Painters, Sculptors and Architects: A New Translation and Critical Edition* (tr. Alice Sedgwick Wohl, comm. et ed. Hellmut Wohl), Cambridge 2005, pp. 1–39 (z bibliografijo, *ibid.*, pp. 459–464).

**BELLORI'S BRONZE STATUETTE OF THE SEATED  
MERCURY IN THE ILLUSTRATED COMPENDIA OF  
CLASSICAL ANTIQUITIES BEFORE 1757 AND THE  
MARBLE NARCISSUS BY FRANCESCO ROBBA**

Summary

In a conference paper presented at the international symposium dedicated to Francesco Robba in 1998 (and published in 2000) I have in passing drawn attention to the uncanny similarity of his marble Narcissus (figs. 2, 4) formerly adorning the foyer of the Castle of Bokalce (Ger. Stroblhof [located on the outskirts of the present-day Slovenian capital Ljubljana]) to the well-known bronze statue of the Seated Mercury (fig. 1) now in Naples (Museo Archeologico Nazionale di Napoli, Inv. No. 5625), the prototype of which is believed by some scholars to have been based on a lost original by Lysippus. But at the same time I expressly pointed out that this celebrated Campanian bronze of the first century B.C. had been unearthed in the grand colonnaded garden of the "Villa dei Papiri" not far from the site of ancient Herculaneum only on 3 August 1758; hence it could not have served as the actual source of inspiration to Robba, an able Venetian-born pupil of Pietro Baratta, who was since 1721 active in Carniola, Carinthia, Styria and continental Croatia, where he died in 1757. (In fact, the Mercury from the "Villa dei Papiri" became more widely known only after 1771 in the wake of its publication in the splendidly illustrated sixth volume of *Le Antichità di Ercolano esposte* [fig. 1]). Still, I did not categorically deny the possibility that the same figure type that echoes in the famed Herculanean bronze (fig. 1) was known to some eighteenth-century antiquarians (and artists?) at an earlier date through another intermediary yet to be identified, possibly among several dozen related bronze figurines of the Seated Mercury dating from between the first and third centuries A.D. (Bearing this in mind it also seemed worth recalling that Charles Othon Frédéric Jean-Baptiste, Comte de Clarac [1777–1847] erroneously but suggestively described one of them – now in Paris, Bibliothèque Nationale, Inv. BB 347 – not as a Mercury but as a Narcissus.)

In this article I argue that before the crucial discovery at the "Villa dei Papiri" (fig. 1) the most likely vehicle for the presumed earlier transmission of the Seated Mercury's tell-tale posture to Late Baroque painters and sculptors was a typologically closely related statuette (fig. 3) that is unequivocally documented since 1659 among the possessions of Giovan Pietro Bellori (1613–1696). As has been established by Gerald Heres and Elena Vaiani, following Bellori's death in 1696 this bronze figurine (which was in one seventeenth-century inventory

suggestively referred to as a "statuetta di Mercurio nudo, sedente sopra un sasso con fascia in capo alla greca") had been – along with the rest of Bellori's most cherished antiquities – in 1698 purchased for the expanding collection of the then Elector of Brandenburg, Frederick III (1657–1713), who was in 1701 crowned the first King of Prussia. And, incidentally, in that same year an engraved reproduction of this figurine (which passed to the public collections of the Staatliche Museen zu Berlin [Antiquarium, Inv. Fr. 1833; formerly B. a. IX. a. 1.] after the First World War) appeared in the third, and last, volume of the *Thesaurus Brandenburgicus selectus* (fig. 3) where the highlights of the newly anointed Prussian monarch's collection of antiquities were expertly discussed by his learned court librarian and antiquarian Lorenz Beger (1653–1705).

On chronological grounds there is therefore no reason to reject the possibility that – a few decades after it had come out of press in the Electorate of Brandenburg – Beger's *Thesaurus* could have found its way south to the Habsburg hereditary lands in the north-east of the Holy Roman Empire, which, needless to say, included Robba's adoptive homeland – the Duchy of Carniola (Ger. Herzogtum Krain) with its administrative urban center Ljubljana (Ger. Laibach). In the case of the fountain figure from Bokalce (which in all likelihood dates from between 1730 and 1740), a better stocked private library belonging to one of the sculptor's wealthier local patrons – who demonstrably included some of the highest-ranking members of Carniolan landed aristocracy – might well have offered an appealing, as well as fittingly »Classical«, visual model for the seated statue of an ephēbe in the form of a reasonably accurate reproductive engraving. This seems even more likely in view of the fact that the Berlin bronze statuette also features in another often consulted encyclopedia of Classical antiquities. Already in 1719 an image of the Seated Mercury (evidently based on the print published by Beger in 1701 [fig. 3]), recurred in the first volume of Bernard de Montfaucon's monumental *L'Antiquité expliquée et représentée en figures* (fig. 5). On balance, then, it would seem quite plausible to surmise that Robba gained access either to the *Thesaurus Brandenburgicus* or to *L'Antiquité expliquée*. Indeed, there is reason to believe that thanks to the latter, the Graeco-Roman figure type represented by the statuette in Berlin (fig. 3) joined the ranks of those genuinely antique depictions of pagan deities which an aesthetically discerning mid-eighteenth-century viewer was likely to regard as especially commendable models for contemporary visual artists. This is borne out by the seated Mercury's inclusion among the no more than twelve statuary representations of this god (fig. 6), which were conveniently assembled on a single plate in the handy one-volume abridgement of Montfaucon's encyclopedia edited by the Strasbourg schoolmaster Johann Jacob Schatz (1691–1760). After all, the German redaction of Schatz's epitome (which came out of press in 1757 along with its Latin counterpart containing identical illustrations) is even on its title-page advertised to contain *Griechische und Römische Alterthümer*,

*welche ... Nicht nur den Studierenden zu Gefallen, sondern auch den Mahlern, Bildhauern, Kupferstechern, Gold- und Silber-Schmieden, wie auch andern dergleichen Künstlern, zu einem nützlichen Gebrauch, ... gebracht ....*

Captions:

1. *Seated Mercury*, bronze, 1st century B.C. Naples, Museo Archeologico Nazionale di Napoli, Inv. no. 5625 (engraving after the drawing by Nicola Vanni; *Le Antichità di Ercolano esposte*, VI, 1771, p. 121, tab. XXXII [detail])
2. Francesco Robba, *Narcissus Fountain*, marble and limestone, ca. 1730–1740. Ljubljana, Town Hall
3. *Seated Mercury*, bronze, 1st or 2nd century A.D. Formerly Berlin, Staatliche Museen, Antiquarium, Inv. no. Fr. 1833 (after the anonymous engraving published by L. Beger, *Thesaurus Brandenburgicus selectus*, III, 1701, p. 236)
4. Francesco Robba, *Narcissus Fountain*, marble and limestone, detail, ca. 1730–1740. Ljubljana, Town Hall
5. B. de Montfaucon, *Antiquité Expliquée et représentée en figures*, I, 1719, tab. LXXI
6. B. de Montfaucon, *Antiquité Expliquée et représentée en figures*, I, 1719, tab. LXXI